

EL DUBTE LEGÍTIM: BREU MANUAL DEL BON ESCÈPTIC

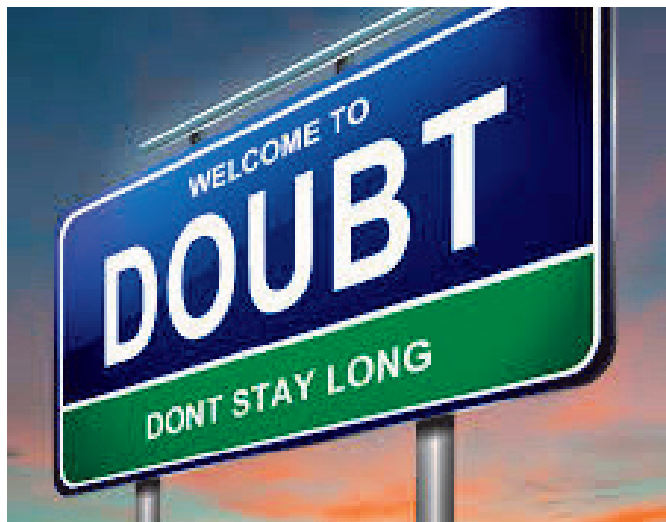
Javier Ruiz Moscardó

Investigador en Formació al Departament de Filosofia de la Universitat de València

Per dubtar necessitem raons. El nostre estat habitual, simples mortals sense accés a la totalitat, n'és de credulitat constant. El popular eslògan si no ho veig no ho crec – per què no diem, per cert, si no ho escolte, o toque, o olore, no ho crec? - és, com a mínim, una mala orientació que no es correspon amb les nostres inèrcies cognitives. Des de petits creiem, quan ens informen al col·legi, que la torre Eiffel està a París, que dos més dos igual a quatre i que la composició química de l'aigua és H₂O. Al llarg de la nostra vida, de vegades corroborem empíricament eixes creences; però allò no canvia gaire els nostres esquemes mentals previs. Si viatgem a París i visitem la torre Eiffel dubtosament exclamarem: era cert! Ho veig ergo m'ho crec! Una creença vertadera més per a la meua motxilla de coneixements! Més bé ocorreria el contrari, i si no veiérem el famós monument al posar els peus al Camp de Mart la nostra primera intuïció seria que ens hem enganyat d'adreça. I és que, a poc que reflexionem, el contrari seria inviable. Si haguérem de dubtar cartesianament de tot abans de considerar-lo cert l'acció es ressentiria. El millor antídoto contra l'escepticisme radical – pirrònic, per als iniciats –, i com ja advertira l'escèptic David Hume, és la imperiosa necessitat que tenim de fer coses: la praxis. Si dubtem de l'existència del món real, per què fer un pas rere l'altre fins arribar al nostre destí? El dubte general, així, queda desacreditat a mig camí entre l'absurd i la irrellevància.

Altra forma d'explicar aquest procés consisteix a dir que no creiem a voluntat. O millor: que no podem fer-ho. No decidim individualment i espontània quin conjunt de creences anem a mantindre per tal d'orientar-nos amb sentit dins d'aquest embolic que anomenem vida. La majoria d'elles ens venen donades, i el nostre paper es limita a avaluar-les quan, amb posterioritat, hi apliquem la reflexió. No obstant això no cal desesperar, doncs no es tracta que no puguem corroborar empíricament cap de les nostres creences, sinó només que no hem obrat així amb una gran part d'elles. Però, les creiem amb la mateixa fidelitat que la certa que el foc crema. Comencem per aquí: per molt que jo crega que el foc no crema, em cremaré. Tant és així que hi ha qui prefereix el terme “constatacions” per referir-se a aquest tipus de proposicions¹. Serà a partir d'aquest conjunt de creences constatades com podrem mantindre altres asseveracions de no tan senzilla “demostració”. A més, cal notar que ja en aquestos casos pot concórrer també una intrusió externa a l'hora d'adquirir les creences. “T'ho vaig dir!”, retreuen els pares als fills quan, després d'una advertència, s'entesten a complir les seues perilloses inclinacions. Es fàcil adonar-se que després de ficar els dits a l'endoll i rebre una enrampada, el xiquet guanya també, juntament amb la dolorosa creença en els efectes del corrent elèctric, una relació de confiança en l'autoritat dels seus progenitors. Al cap i a la fi, si volen el millor per a mi, i a més a més han passat abans pel mateix que jo, per què em mentirien? Es perquè hem comprovat la veritat de determinades creences per experiència pròpia per la qual cosa donem crèdit a altres afirmacions que mai corroborarem. Si el foc crema, aleshores la torre Eiffel està a París. Suposarem, doncs, la veracitat de certes veus autoritzades que no tenen motius per enganyar-nos ni mentir-nos. Poden, ara bé, estar equivocades i errar; i quan tinguem indicis d'aquestos errors, dubtarem legítimament.

El corol·lari d'açò és que si no podem creure a voluntat, sinó en base a un difús conjunt d'experiències que barregen la

¹ L'èxit de tal formulació es deu a J.L. Austin, qui va distingir entre enunciat “constatatiu” i “realizatiu” al seu cèlebre *How to Do Things with Words*.

comprobació empírica i la confiança en les autoritats, tampoc deuríem poder dubtar a voluntat. No és només que necessitem evidències per creure alguna cosa, sinó també que eixes evidències estan intervingudes per un llarg procés – primàriament col·lectiu o comunitari – que ens les acaba confirmant com a tals. Per creure un diagnòstic recorrerem a l'autoritat (social) del metge. Per dubtar d'aquest amb solvència necessitarem raons i no pas desitjos, com ara la poca experiència del metge, l'obsolescència de la maquinària mèdica o la saturació de les urgències. Algunes d'aquestes raons seran vàlides i altres no; unes ens justificaran a dubtar i altres haurem de rebutjar-les després de sotmetre-les a prova (de criticar-les!). I, finalment, el nostre dubte raonable obrirà un nou camí per a l'acció: canviar de metge, demanant una segona opinió, o operar-nos. Allò contrari a la veritat, insistim, no és la mentida sinó l'error. Dubtarem quan pot haver-ne, d'errors; creurem quan els reduïm a la seua mínima expressió. En el fons, serà una qüestió de riscos assumibles.

En tot cas, com creure i dubtar no són processos individuals, les intervencions de la confiança i l'autoritat tampoc seran personals i intransferibles. Tornem a l'exemple del doctor: els èxits de la medicina occidental l'envolten d'una aura de confiança que ens fon la cuirassa de la incredulitat. Atribuïm així al metge una autoritat especial, gens democràtica, sobre un determinat camp de fenòmens, i en conseqüència establim una relació social de confiança envers les seues asseveracions. I com açò ens serveix per acomplir certs propòsits (recuperar la salut!), aleshores n'augmenta eixa confiança en l'autoritat, condició per a la presa de decisions. Ens fiem, en suma, com ho férem temps enllà després de comprovar, dolorosament, que no era una bona idea punxar-nos amb eixa agulla. I, després, obeïm.

A l'altra riba, hi ha gent que decideix

de què dubtar sense apel·lar a raons, sinó més aviat seguint una misteriosa inclinació interior, més interessats en reafirmar la seua visió del món que en deixar-se contaminar pels fets. Són escèptics selectius. Els pares que reneguen de les vacunes i els nord-americans proclius al creacionisme en són exemples privilegiats. Però succeeix que aquests partidaris de la teoria de la conspiració estan errant el tir, i pensant-se el summum del pensament crític ofereixen una esmena a la totalitat encara més endeble que la versió oficial. Així, confonen el fet que l'autoritat i la confiança sempre exerciran algun tipus de paper en l'adquisició del coneixement – de fet, moltes vegades seran la seua condició de possibilitat – amb que l'engany serà a la major part dels casos la directriu d'eixes autoritats. Cancen, doncs, la suposició de veracitat per invertir-la alevosament. I això darrer es fer-se trampes al solitari, ja que es nega la situació de partida, a saber: el dubte i el coneixement són al cap i a la fi les dues cares del mateix procediment², fonamentalment social, i que només en última instància esdevé individual. El context roman ineludible, i la xarxa de creences i desitjos que ens conforma està teixida, inevitablement, per moltes mans diferents que ens permeten accedir al coneixement al mateix temps que ens modelen. Ho va dir Sartre de forma cèlebre: som el que fem amb el que van fer de nosaltres!

Recapitem. El coneixement i la veritat son públics i col·lectius o, millor, es construeixen socialment i conformen un patrimoni previ a la nostra caiguda en el món. Ho adquirim durant la nostra socialització i educació; al integrar-nos, per tant, en una determinada comunitat, copçant les seues claus, usos i costums. Un cop equipats amb les creences que ens han constituït necessitarem motius per posar-les

² Devem aquesta idea a l'obra *On certainty* de Ludwig Wittgenstein.

En tot cas, com creure i dubtar no són processos individuals, les intervencions de la confiança i l'autoritat tampoc seran personals i intransferibles.

entre parèntesi, amb la intenció de verificar-les o rebutjar-les. Però en cada un d'aquests casos haurem de trobar un dubte raonable que amenace les nostres creences assumides i interioritzades, mai qüestionades fins que el xoc amb alguna novetat o imprevist les fa tremolar. Després, ja instal·lats en el dubte, posarem també entre parèntesi la confiança en les autoritats i s'obrirà la possibilitat d'actuar d'altra forma. Suspendrem el judici. Ens aturarem, prenent distància, per tal d'avançar amb més força i fermesa. Els llibres de filosofia, en aquest punt, solen ser una bona eina per abandonar no pocs conjunts de creences que ens pareixien, per cànvida ingenuïtat o por a la llibertat, totalment recomanables.

Abans parlàvem de la confiança que, de petits, concedim als pares, les nostres primeres autoritats epistèmiques. Però com ens va ensenyar el doctor Freud hi ha un moment en què cal matar el pare, perquè de vegades – ai, el principi de la realitat! –, els progenitors no fan allò millor per als fills. Pot ser la maduresa il·lustrada siga precisament eixe estat que ens esglaia després de la caiguda dels primers ídols de fang: no creure-ho tot automàticament, reconèixer la fal·libilitat de les nostres fonts, fer malabarismes als límits i aprendre a saber quan i com dubtar. Descobrir, en síntesi, com concedir confiança i autoritat, a qui i per què. Triar les teues veus autoritzades i romandre alerta, perquè l'error és com el pecat i les seues temptacions s'escampen per tot arreu. Tot notant dues aspectes clau: que l'heteronomia venç no quan s'aconsegueix que la majoria accepte les mateixes creences, sinó quan la majoria dóna crèdit a les mateixes veus, i que la pitjor ideologia, i sens dubte la més perillosa, és la que no es percep com a tal. Així, aquest escèptic il·lustrat aconseguirà finalment una espècie de brúixola – fal·lible, esbiaixada, provisional, incerta – que l'orienta a bord d'eixa bassa del coneixement que dibuixà Otto Neurath, navegant sense rumb

enmig de l'oceà obligant-nos a reparar-la sobre la marxa.

A quelcom similar a aquest caràcter – doncs cal notar que, a la postre, estem definint una manera d'ésser i estar al món – l'anomenà David Hume "escepticisme acadèmic"³. L'antídote perfecte, si més no l'únic, per al fanatisme i el dogmatisme, sense caure als excessos infructuosos de l'escèptic tout court que no s'ha adonat de res. L'escèptic il·lustrat, en suma, no dubtarà de tot, sinó que establirà una relació diferent amb les seues creences més íntimes, de ironia i sa relativisme. I quan dubte de si, o pose en dubte als altres, ho farà amb l'alegria polemista del sofista ben entés, amb raons esmolades com espases i la convicció que darrere la veritat nua s'amaga la constatació de què només sap que no en sap res. I pitjor: que morirà sense superar aquesta condició, que n'és la de l'ésser humà, més prop de la bèstia que dels déus.

Bibliografia

Austin, J.L., *How to Do Things with Words*, Oxford, Oxford University Press, 1962

Hume, D., *An Enquiry Concerning Human Understanding*, Oxford, Oxford University Press, 1999

Neurath, O., "Anti-Spengler", dins *Empiricism and Sociology*, Dordrecht, Reidel Publishing Company, 1973, pp. 158-213.

Wittgenstein, L., *On Certainty*, New York, Harper Torchbooks, 1972

³ HUME, David (1999): "Of the academical or sceptical Philosophy", dins *An Enquiry Concerning Human Understanding*, Oxford, Oxford University Press, pp. 199-211.